

Předměty vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět

(Mgr. Iva Frýzová)

Předměty o přírodě a společnosti mají v našem školství mnohaletou tradici. V podstatě již J.A. Komenský požadoval, aby se žáci seznamovali s živými i neživými složkami přírody, a to především pomocí smyslů, pozorování přírodních jevů a hledáním souvislostí mezi nimi. Postupně se měnily názvy předmětů učení o přírodě (Prvouka, Vlastivěda, Přírodověda, Člověk a jeho svět) a v souvislosti s technickým pokrokem také používané didaktické prostředky. Změnil se však především obsah předmětů, neustále aktualizovaný o vědecké poznání, ale také směrem k uniformitě vzdělávacího obsahu. (Fabiánová a Horká, 1996)

Tyto snahy o vědeckou aktuálnost a jednotnost, ale také proměna pojetí vzdělávání v kontextu Zankovovy reformy (Škoda a Doulík, 2009) vedly k tomu, že učivo předmětů o přírodě a společnosti na 1. stupni ZŠ je z hlediska **pojmu velmi rozsáhlé**, předává především **hotové vědecké poznatky** již přímo zasazené do vědeckého systému, výuka jednotlivých vědeckých disciplín byla od sebe násilně oddělena rozčleněním na oborové sekce a nerespektuje regionální zvláštnosti působiště školy. V dobré snaze „naučit co nejvíce“ se ve výuce často sklouzává k **pouhému zapamatování pojmů a definic** a ve výuce především k využívání učebnic, školních atlasů a hromadně distribuovaných obrazových pomůcek. Naopak **rozvoj dovedností** umožňujících orientaci v problémech a nových situacích, ale také **působení na postoje žáků** se ocitá **na okraji pozornosti učitelů**.

Pokud si je učitel vědom výše popsaných tendencí ve výuce předmětů vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět, může na ně reagovat svou vlastní výukou a využít potenciálu, který mu dává velmi volné pojetí dané vzdělávací oblasti. Stačí zohlednit specifika, která jsou předmětům této vzdělávací oblasti vlastní. Této změny můžeme dosáhnout tak, že...

- probíraná témata pojmem **komplexněji – konceptově**, ne pouze z pohledu jedné vědní disciplíny. V tomto případě je jednotlívým elementem koncept (pojem označující téma), které se snažíme prozkoumat z různých úhlů pohledu, a to jak různých vědních disciplín, případně pohledem různých aktérů.

- **propojíme výuky s regionem bydliště** – žáci by měli dozvídat co nejvíce informací o regionu bydliště a skrze specifika regionu bydliště by se měli seznamovat s obecnými zákonitostmi o přírodě i společnosti, tedy s využitím regionálního principu. V praxi to znamená, že např. poznávání dřevin by nemělo začínat v učebnici prohlídkou obrázků modelových dřevin, ale vycházkou do okolí, sběrem listů či větviček dřevin a jejich následným určováním.

- provážíme témata s **fenologickými změnami** v přírodě, v širším pojetí s jednotlivými ročními obdobími. Toto podřízení se přirozeným proměnám přírody umožňuje učiteli mít vždy dostatečný názor pro žáky, ať již při výuce mimo třídu nebo při získávání přírodnin pro výuku. Znamená to, že v zimě, kdy je snadné pozorovat vodu v pevném skupenství ve více variantách (rampouch, sníh, námraza na okně) se bude výuka realizovat snáze a pro žáky bude toto zařazení smysluplné. Podobně je vhodné zařadit poznávání různých společenstev do září či konce školního roku, kdy může učitel vyrazit se žáky ven a tato společenstva přímo navštívit. Podobně je vhodné při výročích navštívit památníky těchto událostí.

- akcentujeme témata spojená se **zvyky a tradicemi**, kterými žije naše společnost během roku. Učivo a očekávané výstupy předmětu umožňují nejen zjišťovat původ a význam těchto událostí, ale také si je vyzkoušet, pátrat, jak se slavily v konkrétních obcích, jakým způsobem se proměňovaly konkrétní zvyky a tradice v průběhu let apod.

- operativně zařadíme témata ke **společensky aktuálním událostem** – přestože se nám může zdát, že tyto události žáky míjí a nemají o ně zájem, jsou velmi všímaví a snaží se jim porozumět. Proto např. téma demokracie je vhodné zařadit do termínu voleb, po živelné pohromě bezprostředně zařadit problematiku Integrovaného záchranného systému apod.

- využíváme **primární informační zdroje** – tedy pokud je to možné, nepředáváme žákům hotové poznatky, ale necháme je učinit své vlastní objevy na základě sběru informací z pokusů, pozorování, měření, ale také dokumentů, rozhovorů apod. Postupně můžeme žáky učit sběru dat, jejich analýze a porovnávání s již hotovými informacemi z učebnic či encyklopedií.

- využíváme možnosti **mezipředmětové integrace** – tedy nebát se téma probírané v rámci předmětu o přírodě a společnosti prolnout také do dalších vyučovacích předmětů.

V případě, že ve výuce uplatníme některá (ne nezbytně všechna) z výše uvedených doporučení, naše výuka má potenciál stát se pro žáky **smysluplnou, motivující a zajímavou. Žáky bude učit poznávat svět v souvislostech a přemýšlet o něm. Nedochozí pouze k zapamatování izolovaných informací, ale k vlastnímu hledání vztahů a souvislostí.** Takto koncipovaná výuka směřuje k vnitřní motivaci k učení a celkovému **zlepšení kognitivních dovedností žáků.** Pro učitele avizovaná změna přístupu ve výuce znamená bezesporu více práce, času stráveného nad promyšlením cílů výuky, řazením témat a na přípravě učebních úloh i originálních pomůcek. Na druhé straně pak pochopení procesu vyučování i učení žáků a tím rozvoj klíčových kompetencí učitele.

Zohlednění výše uvedených doporučení není převratnou novinkou. Již od vzniku RVP jsou tato doporučení implikována v podobě úvodního textu v kapitole **Cílové zaměření vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět**, což je **soupis dovedností a postojů**, které by měly být skrze výuku dané vzdělávací oblasti rozvíjeny.

Cílové zaměření vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět

Vzdělávání v dané vzdělávací oblasti směřuje k utváření a rozvíjení klíčových kompetencí tím, že vede žáka k:

- utváření pracovních návyků v jednoduché samostatné i týmové činnosti
- orientaci v problematice peněz a cen a k odpovědnému spravování osobního rozpočtu
- orientaci ve světě informací a k časovému a místnímu propojování historických, zeměpisných a kulturních informací
- rozšiřování slovní zásoby v osvojovaných tématech, k pojmenovávání pozorovaných skutečností a k jejich zachycení ve vlastních projevech, názorech a výtvorech
- poznávání a chápání rozdílů mezi lidmi, ke kulturnímu a tolerantnímu chování a jednání na základě respektu a společně vytvořených a přijatých nebo obecně uplatňovaných pravidel soužití, k plnění povinností a společných úkolů
- samostatnému a sebevědomému vystupování a jednání, k efektivní a bezkonfliktní komunikaci v méně běžných situacích, k bezpečné komunikaci prostřednictvím elektronických médií, k poznávání a ovlivňování své jedinečnosti (možností a limitů)
- utváření ohleduplného vztahu k přírodě i kulturním výtvorům a k hledání možností aktivního uplatnění při jejich ochraně
- přirozenému vyjadřování pozitivních citů ve vztahu k sobě i okolnímu prostředí
- objevování a poznávání všeho, co ho zajímá, co se mu líbí a v čem by v budoucnu mohl uspět
- poznávání podstaty zdraví i příčin jeho ohrožení, vzniku nemocí a úrazů a jejich předcházení
- poznávání a upevňování preventivního chování, účelného rozhodování a jednání v různých situacích ohrožení vlastního zdraví a bezpečnosti i zdraví a bezpečnosti druhých, včetně chování při mimořádných událostech

Před příchodem RVP pro ZV existovaly v rámci závazných vzdělávacích programů (Základní škola, Obecná škola, Národní škola) **OSNOVY** každého vyučovacého předmětu pro jednotlivé ročníky, které uváděly, která témata, pojmy a dovednosti mají žáci zvládnout během jednotlivých měsíců daného ročníku. Výraznou změnou v RVP pro ZV oproti osnovám bylo:

- **Rozdělení učiva do 5 samostatných TEMATICKÝCH OKRUHŮ.** Výhodou tohoto přístupu je určité zpřehlednění témat, na druhou stranu nevýhodou může být dělení pohled na téma vždy s ohledem na jeden vědní obor, tedy ztráta komplexního pohledu na téma.
- **Příliš obecné formulování OČEKÁVANÝCH VÝSTUPŮ.** Formulace jsou natolik volné, že umožňují různý výklad. Vzhledem k absenci odborně správných a aktuálních metodik pro výuku jednotlivých témat vede k rozdílné úrovni v jejich naplňování jak mezi jednotlivými učebnicovými řadami, tak mezi základními školami.
- **UČIVO je formulováno pouze jako témata,** respektive tematické celky. Jejich výčet však neodpovídá proporcionalitě ve výsledném obsahu výuky.

Změny přicházející s Velkou revizí RVP pro ZV akcentuje konceptové pojetí kurikula a důraz na oborové kompetence. Obsah výuky je nahlížen optikou oborových konceptů, které lze zjednodušeně popsat jako pro daný obor významná témata (rozmanitost, dědičnost, evoluce, prostředí, ...). Vlastní výuka by pak měla směřovat k postupnému utváření pojetí těchto pojmů (s ohledem na věk a schopnosti) v mysli žáka. Ke změně pojetí však nedochází při transmisivní výuce, ale při interakci s tímto obsahem. Žáci by tedy měli mít možnost pozorovat, experimentovat, určovat, třídít, vyvozovat či predikovat na základě získaných faktů. Rozvoj poznávacích dovedností ve vztahu k danému oboru (oborové kompetence) je tedy primárním cílem (přírodovědného) vzdělávání.

Použité informační zdroje:

- Fabiánková, B. & Horká, H. (1996). *Náměty do prvouky I.* In *Náměty do prvouky I.* Brno: Paido, 1996.
- Jeřábek, J. & Tupý, J. (2017). *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání.* Praha: NUV. 2017
- Škoda, J & Doulík, P. (2009). *Vývoj paradigmat přírodovědného vzdělávání.* Pedagogická Orientace. 19.

ÚKOLY PRO TY, CO NEBYLI NA HODINĚ (náhrada za absenci):

- 1) Zjistěte, jaký je aktuální stav, co se týká názvů a hodinové dotace předmětů vzdělávací oblasti *Člověk a jeho svět* na ZŠ, kam jste chodili na první stupeň. [Zadání viz Padlet.](#)
- 2) Vypracujte úkoly zaměřené na obsah předmětů vzdělávací oblasti *Člověk a jeho svět* – viz prezentace.
 - a. **Napište alespoň 10 témat, která jsou obsahem výuky vzdělávací oblasti *Člověk a jeho svět*.**
 - b. **Přiřadte jednotlivá témata, která jste si sepsali, k jednotlivým tematickým okruhům.**
(Místo, kde žijeme, Lidé kolem nás, Lidé a čas, Rozmanitost přírody, *Člověk, jeho zdraví*)
 - c. **Své přiřazení zkontrolujte s využitím RVP pro ZV, zaměřte se pouze na vzdělávací oblast *Člověk a jeho svět***
 - d. **Které z vašich témat by bylo možné zařadit do více tematických okruhů?**
 - e. **Vyberte si jednu učebnicovou řadu a projděte si obsah učebnic dané řady.**
 - f. **Zhodnoťte, které z těchto učebnic (dané řady) dělí učivo striktně dle tematických okruhů a které prezentující témata průřezově (tématem se zabývá z pohledu více tem. okruhů).**

- g. **Zvolte si jedno z témat, které jste si vybrali. Vyhledejte, ve kterých učebnicích dané učebnicové řady se toto téma probírá.**
 - h. **Vyberte si další z učebnicových řad a vyhledejte, zda se zařazení tématu liší nebo je shodné v těchto dvou učebnicových řadách.**
- 3) Svá zjištění sepište do podoby krátké zprávy. Doplňte, v čem vidíte VÝHODY a naopak NEVÝHODY vzdělávací oblasti Člověka jeho svět.
- 4) Tuto zprávu vložte do Odevzdáárny v uvedeném termínu.